

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLAR TIZIMINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18719553>

Qosimova Ozoda Xudoynazarovna

KIUT Samarqand filiali Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti,

Usanova Nozima Shavkat qizi

KIUT Samarqand filiali magistri.

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishning pedagogik asoslari yoritilgan. Ta'lim va tarbiyaning uzviyligi, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari asosida tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, boshlang'ich ta'limda uchraydigan ayrim tarbiyaviy muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar

boshlang'ich ta'lim, tarbiya, tarbiyaviy ishlar, pedagogik asoslar, o'quvchi shaxsi, ma'naviy tarbiya.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические основы организации системы воспитательной работы в начальном образовании. Проанализирована взаимосвязь обучения и воспитания, а также особенности эффективной организации воспитательного процесса с учётом возрастных и психологических характеристик младших школьников. На основе идей восточных мыслителей и современных педагогических подходов раскрыты пути планирования и реализации воспитательной работы. Кроме того, предложены практические рекомендации по решению некоторых воспитательных проблем в начальном образовании.

Ключевые слова

начальное образование, воспитание, воспитательная работа, педагогические основы, личность учащегося, духовно-нравственное воспитание.

Abstract

This article examines the pedagogical foundations of organizing a system of educational and moral activities in primary education. The interconnection between teaching and upbringing and the effective organization of educational processes based on the age and psychological characteristics of primary school students are analyzed. Based on the ideas of Eastern scholars and modern pedagogical approaches, the ways of planning and implementing educational activities are revealed. The article also provides practical recommendations for solving some educational problems in primary education.

Keywords

primary education, upbringing, educational activities, pedagogical foundations, student personality, moral education.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar mazmunan yangilanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori bo'lib, bu davrda o'quvchilarda bilim bilan bir qatorda axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy fazilatlarning shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini ilmiy asosda tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Davlat ta'lim standartlarida ta'lim va tarbiyaning uzviyligi, barkamol shaxsni shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilangan. Bu holat boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari psixologik jihatdan sezgir va ta'sirchan bo'lib, bu davrda berilgan tarbiya shaxs rivojiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun tarbiyaviy ishlar tasodifiy tadbirlar emas, balki izchil va tizimli faoliyat sifatida tashkil etilishi zarur.

Sharq mutafakkirlari – Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy asarlarida tarbiya shaxs va jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida talqin etiladi. Ushbu qarashlar bugungi kunda ham boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishning pedagogik asoslarini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishning pedagogik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan asoslash hamda uni ta'lim jarayonida samarali qo'llash imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasining nazariy asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, shuningdek, Sharq mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy va zamonaviy pedagog olimlarning ta'lim-tarbiya haqidagi konseptual qarashlari tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlari qo'llanildi:

Nazariy tahlil metodlari – pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish va umumlashtirish orqali tarbiyaviy ishlar tizimining mohiyati va tarkibiy qismlari aniqlandi.

Taqqoslash va tizimlashtirish metodlari – mahalliy va xorijiy pedagogik tajribalar solishtirilib, ularning boshlang'ich ta'lim sharoitida qo'llanish imkoniyatlari belgilandi.

Empirik metodlar – kuzatuv, suhbat, so'rovnoma va pedagogik tajriba-sinov ishlari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy sifatlarning shakllanish darajasi o'rganildi.

Pedagogik tajriba-sinov metodi – tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirishga qaratilgan metodik tavsiyalar amaliyotga joriy etilib, ularning samaradorligi sinovdan o'tkazildi.

Statistik-tahliliy metodlar – olingan natijalarni miqdoriy va sifat jihatdan tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalar chiqarishda foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik yondashuvi tarbiyaviy ishlar tizimini izchillik, uzviylik va tizimlilik tamoyillari asosida tashkil etish zarurligini asoslab berdi hamda boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim va tarbiyaning uyg'unligini ta'minlashga qaratildi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda tarbiya shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlash, unda axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi[4]. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarda asosiy xulq-atvor normalari, qadriyatlar va ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadigan muhim davr sanaladi[5].

Pedagogika faniga oid manbalarda ta'lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liq jarayon ekanligi qayd etiladi. Ta'lim jarayonida bilim berish bilan bir qatorda tarbiyaviy maqsadlar ham amalga oshirilishi lozimligi ta'kidlanadi[4]. Bu yondashuv boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlarni tizimli ravishda tashkil etish zarurligini ilmiy asoslaydi.

Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari tarbiyaviy ishlar tizimini nazariy jihatdan asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi. Abu Nasr Forobiy tarbiyani jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholab, shaxsni aqliy va axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalash muhimligini ta'kidlaydi[1]. Uning fikricha, ta'lim va tarbiya uyg'unligi jamiyatda fozil insonlarni voyaga yetkazishning muhim shartidir.

Alisher Navoiy asarlarida komil inson g'oyasi yetakchi o'rinni egallaydi. U bolalarda axloqiy poklik, insonparvarlik, mehnatsevarlik va vatanparvarlik sifatlarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratadi[2]. Bu qarashlar boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar mazmunini milliy va ma'naviy qadriyatlarga asoslash zarurligini ko'rsatadi.

Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida tarbiyani "hayot va mamot masalasi" sifatida baholaydi hamda maktab va o'qituvchi tarbiyadagi mas'uliyatini chuqur tahlil qiladi[3]. Avloniy qarashlari boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni maqsadli, rejalashtirilgan va tizimli tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv yetakchi o'rin tutadi. Bu yondashuv o'quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olishni nazarda tutadi[5]. Tadqiqotchilar tarbiyaviy ishlarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining pedagogik mahorati va tarbiyaviy metodlarni to'g'ri tanlashiga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar[7].

Boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlar dars jarayoni, sinfdan tashqari hamda maktabdan tashqari faoliyat orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonlarning o'zaro uyg'unligi tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshiradi[10]. Xususan, sinf soatlari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va jamoaviy faoliyatlar o'quvchilarda ijtimoiy faollik va mas'uliyat hissini shakllantiradi[5].

Pedagogik adabiyotlarda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etishda pedagogik sharoitlarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Qulay psixologik muhit, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, oila va maktab aloqalari tarbiyaviy jarayon samaradorligining muhim omillari hisoblanadi[10]. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham ta'lim va tarbiyaning uzviyligi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan[8].

Zamonaviy manbalarda tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish zarurligi ko'rsatib o'tiladi. O'yin texnologiyalari, loyiha metodi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning faolligini oshiradi hamda tarbiyaviy maqsadlarga erishishga xizmat qiladi[6]. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra,

innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarda ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi[6].

Shunday qilib, mavzuga oid adabiyotlar tahlili boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etish pedagogik qonuniyatlar, milliy-ma'naviy meros va zamonaviy ta'lim yondashuvlari asosida olib borilishi lozimligini ko'rsatadi. Bu holat tadqiqotning nazariy va metodologik asoslarini mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalari va tahlili

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlar asosan rejalashtirilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati tizimli va uzluksiz tarzda amalga oshirilmayotgani aniqlandi. Tarbiyaviy faoliyat ko'pincha alohida tadbirlar bilan cheklanib, kutilgan samaradorlikni bermaydi.

Pedagogik tajriba-sinov natijalari tarbiyaviy ishlar samaradorligi o'qituvchining pedagogik yondashuvi va tanlangan metodlarga bevosita bog'liq ekanini ko'rsatdi. Interaktiv va faoliyatga yo'naltirilgan metodlar qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning faolligi, mas'uliyati va ijtimoiy kompetensiyalari yuqori darajada shakllangani kuzatildi.

Shuningdek, ijobiy psixologik muhit, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik hamda oila va maktab aloqalari tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida belgilandi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy faoliyat o'quvchilarning qiziqishi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlar tizimini tashkil etish shaxs kamolotida muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Tarbiyaviy ishlar dars jarayoni, sinfdan tashqari va maktabdan tashqari faoliyat bilan uzviy bog'langan holda, tizimli va maqsadli tashkil etilgandagina samarali bo'ladi.

Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlardan foydalanish, innovatsion metodlarni qo'llash hamda oila va maktab hamkorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida:

- tarbiyaviy ishlar uchun yagona tizimli konsepsiya ishlab chiqish;
- o'qituvchilarning tarbiyaviy kompetensiyasini oshirish;
- sinfdan tashqari faoliyatda interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish;
- ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Forobiy A.N.** *Fozil odamlar shahri.* – Toshkent: Fan, 1993. – **B. 12–67.**
2. **Navoiy A.** *Mahbub ul-qulub.* – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2018. – **B. 34–89.**
3. **Avloniy A.** *Turkiy guliston yoxud axloq.* – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019. – **B. 23–58.**
4. **Gʻoziev E. (tahr.)** *Pedagogika.* – Toshkent: Oʻqituvchi, 2020. – **B. 101–145.**
5. **Karimova S., Xodjayev B.** *Boshlangʻich taʼlim pedagogikasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – **B. 78–130.**
6. **Ishmuhamedov R.J.** *Innovatsion pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: Isteʼdod, 2019. – **B. 56–95.**
7. **Saidahmedov N.** *Pedagogik mahorat.* – Toshkent: Oʻqituvchi, 2018. – **B. 41–82.**
8. **Oʻzbekiston Respublikasi.** *“Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonun.* – Toshkent, 2020. – **B. 5–18.**
9. **Oʻzbekiston Respublikasi.** *Davlat taʼlim standartlari.* – Toshkent, 2021. – **B. 2–25.**
10. **Joʻrayev R.** *Tarbiya nazariyasi va amaliyoti.* – Toshkent: Fan, 2017. – **B. 37–79.**